

PROJEKT: DRAVA

Namesto običajne jesenske in spomladanske poplave Drava le še vsakih nekaj let preplavi loko. Ne jezera ne kanali ne morejo sprejeti vodnih gmot, lahko pa jih zadrži in sprejme loka.

BOGASTVO V SOŽITJU

Kot največja slovenska reka predstavlja Drava kulturno - zgodovinsko, geomorfološko in biološko enkraten primer dosednjega ali polpreteklega sožitja med naravo in človekom.

Na mestu izrednih geografskih okoliščin na prehodu med alpskim in subpanonskim svetom je dinamika reke, potem ko je prešla pri Mariboru iz alpskih tesni v ravninski svet, oblikovala znamenite ledenodobne terase in izpod njih izvirajoče studenčnice, med terasama pa neponovljivo pokrajino, ki jo je zaznamovala izredna pestrost. Skozi zgodovinska obdobja po poledenitvah je reka z ogromnim zasipavanjem in spremljajočimi procesi ustvarila plodno raven Dravskega in Ptujskega polja ter ormoške ravnic; vsakoletno je prestavljala tudi svojo strugo. Vpliv reke ni bil pomemben samo za poplavno področje med terasama, ki ga odlikujeta velika rodnost in pestrost habitatov, temveč se je kazal v povezavi s podtalnico v širokem pasu ob reki. Pred posegi v organizem rečne dinamike je ta prav na podlagi svoje nestanovitnosti omogočal vrsto dejavnosti. Ljudje so domovali v vaseh na terasah, ki so se kot dolga kača vlekli vse tja od Maribora na Hrvaško. Pod terasami izvirajoče studenčnice so uporabljali za gojenje rib, mlini pa so izrabljali moč reke in studenčnic. Kosili so na sočnih

travnikih, ki jih je poplavljala in pognojila reka in izkorisčali bogastvo naplavljenega lesa ter poplavnih gozdov. Te so gnojile redne poplave, napajala pa visoka podtalnica, ki so jo drevesa nekoč, še ne tako davno, dosegla s svojimi koreninami. Ob reki so se razvila vodna mesta Maribor, Ptuj in Ormož. Številni gradovi tik ob reki ali v njeni neposredni bližini pa so pričali o duhovni in ekonomski navezanosti na reko. Splavarjenje, celo iskanje zlata ter mnogo drugih obrti in dejavnosti je bilo najožje povezanih z reko.

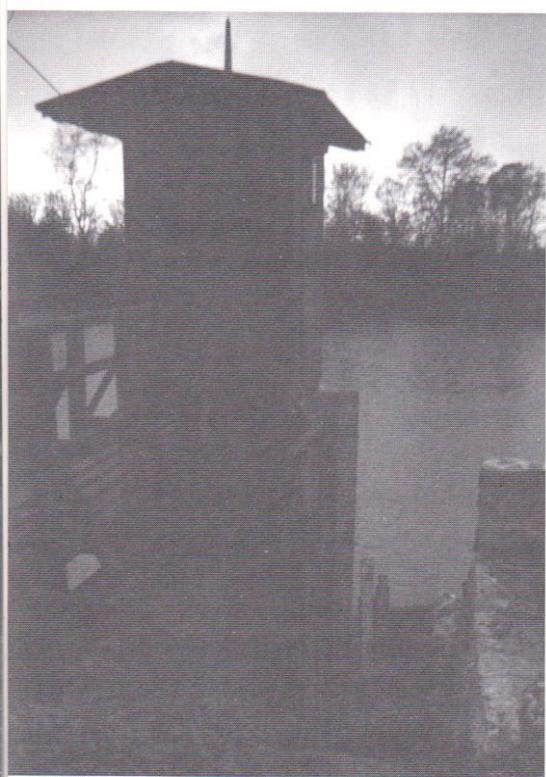
To veliko naravno bogastvo - pomemben nacionalni, regionalni in lokalni razvojni kapital - je zaradi gospodarskih težav mnogokrat prezrto. Pred političnim preobratom je plansko gospodarstvo na tem področju z izgradnjo hidroelektrarn, izsekavanjem poplavnega gozda, melioracijami in uravnavami katastrofalno spremenilo biološko in hidrološko razmerje. Brez upoštevanja stališč varstva narave in dolgoročne narodove ekonomije ter kasnejših posledic je odločilno poseglo v sonaravni način rabe prostora in življenje ljudi. Po drugi svetovni vojni so reko vklenili v kanal in jo oropali njenih poplavnih površin. Vseeno pa se ob Dravi še najdejo manjši predeli, ki zaradi svoje pojavnosti, biološkega bogastva ter načina tradicionalne rabe sodijo med najdragocenejše, kar jih Slovenija premore.

Zaradi načrtov o nadalnjem "izkoriščanju" Drave je potrebno posebej paziti, da se domača ter mednarodna sredstva za podporo in razvoj na tem področju uporabijo daljnovidno. Načrte je potrebno snovati tako, da bodo kakovost življenskega prostora za vse organizme trajnostna.

LOKA

Kot eden redkih evropskih narodov Slovenci poplavno področje rek in potokov poimenujejo s povsem svojstvenim izrazom - loka. To je izravnalni prostor, kjer se v primeru poplav vodna stihija umirja po naravni poti. V svojem bistvu je loka

Merilne late na opuščeni merilni postaji pri Borlu pravzaprav ne merijo več rečnih pretokov, marveč samo še vkopavanje reke in padanje podtalnice. Nujno bo postaviti še četrtto...

izjemno produktiven organizem. V pasu, ki se razteza vzdolž reke, ga sestavljajo rečna struga s stranskimi rokavi, prodišča in peščene stene, pas pionirske vegetacije, poplavni gozd, in mrtni rokavi. Ko pa iz gozdov preide v travniško loko z drevoredi, živimi mejami, studenčnicami, potoki in obširnimi travniškimi površinami, pa oblikuje enega najbogatejših ekosistemov, ki jih poznamo v kulturni krajini. Tega je skozi stoletja oblikovala marljiva kmečka roka, kmečki um pa je z veliko mero pronicljivosti jemal in koristil bogastvo rečne dinamike, usodno navezan in odvisen od rednega poplavljanja. S svojim delom so ljudje na sonaraven način bistveno pripomogli k večji raznolikosti in bogastvu pokrajine.

POSLEDICE POSEGOV

Naravi in ljudem neprijazni posegi med obema dravskima terasama oziroma v nekdanjem poplavnem retenzijskem prostoru so potekali tako hitro, da razumske analize, ki jo omogoča časovni zamik ni bilo mogoče opraviti. Danes pa se je nabralo že mnogo izkušenj glede posledic polpreteklih posegov. Navdušenje je skopnelo. V zadnjih 20 letih je krčenje in požiganje v dravski loki med Mariborom in Središčem ob Dravi uničilo več kot 80 - 90 % gozdov, preostanek se zaradi padca podtalnice in izostanka blagodejnih poplav v sicer biološko najproduktivnejšem gozdu pri nas suši. Sonaravno blažilno cono, ki so jo za reko ter gozdovi predstavljeni travniki in pašniki, prepleteni med studenčnice in izjemno slikovito ter bogato kulturno krajino, soblikovali pa domači kmetje, je doletela podobna usoda. Vztrajno se spreminja v njivske površine, ki jih "elektrarniški" vodni val vsakih nekaj let preplavi in odnese cele plasti že tako skromne prsti. Kjer so njive zorane skoraj v reko, tam ni varovalnega učinka poplavnega gozda, zato reka koplje v njih tudi po več metrov globoke kotanje. Poleti pa na lahkih peščeno prodnatih tleh pustošita suša in veter, saj jih gozdovi in drevoredi ne varujejo več. Presušeno zemljo neusmiljeno odnaša veter, peščeni viharji postajajo vsakdanost.

Skupek vseh polpreteklih posegov je danes pripeljal do **sinergičnega efekta**, ki ogroža že same elektrarne. Zaradi regulacij, posledičnega vkopavanja reke zaradi prekinjene prodonosnosti in z izgradnjo "varovalnih" nasipov se je spremenil tudi značaj same reke. Po premočrtnih kanalih reke in pritokov drvijo danes ob obilnejših padavinah vodne gmote iz zgornjega povodja reke Drave brez možnosti, da se začasno zadržijo na nekdanjih retenzijskih površinah, ki jih je predstavljala poplavni pas oziroma samo geomorfološko korito reke. Položaj postaja podoben tudi na Dravi pod Mariborom. Zaradi brezkompromisnega načrtovanja pridobivanja novih poljedeljskih površin, s spremljajočimi (melioracijskimi) posegi, zasipavanjem in presekavanjem dravskih rokavov, poseknimi gozdovi, nespametno urbanistično zasnova v nekdanjih poplavnih (retenzijskih) površinah, katerih naloga je upočasnititi, zadržati in akumulirati vodne gmote ob vsaki poplavi, se je značaj reke spremenil tudi tu. Zaradi izostanka blagodejnega protivvetrnega učinka poplavnega gozda veter na zajezitvenih akumulacijah ustvarja velikanske valove in trga jezerske nasipe - jezera je potreben na kronah nasipov še dodatno vkleščiti v povišane betonske zidove.

Če kaj, potem je dravsko loko zaznamovala izjemna samozadostnost, a tudi velika produktivnost. Nerazumljivo je, da so gozdarji nekako dvignili roke od najproduktivnejšega gozda, kar ga poznamo v Evropi. Absurdno je, da posegi za ekonomsko in ekološko nesmiselno uravnava enega samega kilometra reke dosežejo 500 000 DM, enega samega melioriranega hektarja pa do 10 000 DM. Ta pa kot umeten sistem, ki mu je samozačnost tuja, že v najkrajšem času potrebuje za vzdrževanje ogromna finančna sredstva. Škandalozno je, da kmetijska politika koruznih njiv brez meja brezobjektivno uničuje za slovenske razmere gigantske kompleksne poplavne nižinske gozdov in stoletno kulturno krajino, ki jo je uravnava in preusmeritev reke z melioracijami preveč izušila, obenem pa kuje velikopotezne namakalne načrte in sisteme. V vsej zgodovini ob Dravi ni bilo kmeta, ki bi gnojil v poplavnem področju, ker je pač to opravila reka sama in ni bilo kmeta, ki bi na lahkih peščeno - prodnatih tleh namakal (iz zraka!) svoje pridelke ali celo travnike tako, da bi voda odtekla kakor skozi cedilo. Če bo nadaljni način intenziviranja kmetijske proizvodnje tak, potem se morajo povsem resno že danes skupaj z namakanjem načrtovati tudi programi za razsoljevanje zemlje, ki bo s takšnim intenziviranjem in umetnim namakanjem uničena. Ne oziraje se na zgodovinsko izkustvo, po katerem ljudje nikoli niso gradili pod teraso, pa urbanistično snovanje gradi in načrtuje prav v poplavnem področju. Hkrati je s stihiski zasnova in gradnjo tako upoštošilo in razvrednotilo stavbno dediščino, da je širšo področje izgubilo večino kulturnih in turističnih atributov. Presenetljivo je, da so se ob reki Dravi ohranili praktično le gozdovi v zasebni lasti. Kmetje so ponekod še do dandanašnjega dne ohranili v evropskem merilu neponovljive, celo unikatne ekstenzivne načine rabe poplavnih gozdov. Ponekod jih kosijo kar v strnjem gozdu, drugod so ustvarili znamenite krče - travnike ležeče sredi gozda. Takšen način v vsem obsegu odgovarja idealni negi biotopa, ki se v naravovarstvenih prizadevanjih v Evropi komaj kdaj uresniči. Opustitev rabe bi močno ogrozila mnoge živalske in rastlinske vrste, pomebne značilne vrste bi brez košnje izumrle. Toda zaradi izostanka običajnih in rednih poplav reka Drava ne more več poskrbeti za polnjenje rezervoarjev podtalnice. Skozi premočrte kanale je speljana mimo svoje struge. Stara Drava in področje ob njej se napaja le z nekaj kuhičnimi metri vode, spuščenimi preko zapornice akumulacijskih jezer. Tako je tudi v zadnjih ostankih poplavnih gozdov ta smel in čudovit tradicionalni način rabe, ki izkorišča nevidno dihanje - evapotranspiracijo gozda in zagotavlja zadostno vla-

Tradicionalno kmetovanje (Šturmovci, poletje 1993): Travnike varuje poplavni gozd, na lahkih tleh jih preskrbuje z zadostno količino vlage in omogoča košnjo.

go na gozdnem travniku, pravzaprav obsojen na propad, saj gozd s koreninami ne seže do podtalne vode. O pomenu tega dejavnika, ki ima pomeben vpliv na samo kmetijstvo, še posebej v času poletne suše značilne za subpanonsko kontinentalno regijo, le sledče: samo v hrvaški Podravini neupoštevajo madžarski del, gozdomi ob Dravi letno transpirirajo v ozračje okroglo 250 milionov ton vode, nadaljnih 350 milijonov ton pa prečistijo do pitne kvalitete. Usoden padec podtalnice se pri nas kaže v številnih presahlih in polpresahlih vodnjakih ter studenčnicah. V širši okolici Drave se je spremenila mikroklima.

SPREMENMBE ŽIVEGA SVETA

Gladina reke je v "stari" Dravi nižja za nekaj metrov in zaradi te spremembe se spreminja celotna vegetacijska odeja področja. Mnoge vrste dreves, npr. jelša (*Alnus sp.*), topol (*Populus sp.*), hrast dob (*Quercus robur*) itd. izginjajo in propadajo, nadomeščajo jih nekakovostne in biološko siromašne vrste kot npr. robinija (*Robinia pseudoacacia*). Naravnega prirastka in obnove gozda praktično ni več. Nekoč bujni gozdomi in zeleni travniki so enostavno presušeni.

Izumirajo pa tudi drugi živi organizmi. Najmanj 5 vrst ptic je zaradi opisanih sprememb iz slovenske Drave že izginilo. Populacije drugih vrst, zlasti tistih ekološko specializiranih kot so pionirske gnezdlake prodišč, naprimer mali martinec (*Actitis hypoleucus*) ali v rovih peščenih sten gnezdeča obrežna lastovka - breguljka (*Riparia riparia*) pa so tako ogrožene, da jim preti izumrtje. Podobno je z mnogimi drugimi organizmi npr. številnimi vrstami rib. Rečne vrste polagoma izginjajo, ribja fauna reke Drave postaja vse bolj jezerska.

O prepletenosti in medsebojni soodvisnosti ter pomebnosti dravske loke zelo dobro govorijo tudi mednarodni normativi. Tako je reka Drava med Mariborom in Zavrčem

že uvrščena na seznam mednarodno pomembnih ornitoloških lokalitet (Important Birds Areas in Europe), izpoljuje pa tudi kriterije za uvrstitev na seznam mednarodno pomembnih mokrišč Ramasarske konvencije, ki jo je podpisala tudi naša država (The Ramsar Convention on Wetlands).

NARAVNI PARK

Danes še obstajajo nepozidane poplavne retenzijske površine - ena najpoglavitnejših nalog sedanosti in prihodnjega časa bo torej prav ohranitev in renaturacija le teh. Da bi uspeli ohraniti ter izboljšati naravne in s tem ekonomski kvalitete tega danes pretežno uničenega prostora z okoli 80 km² površine med Mariborom in Središčem ob Dravi, je potreben nedvomno kar nacionalni načrt naravovarstvenega upravljanja. Nujno je pričeti z dobro premišljenimi in naravovarstveno neoporečnimi ukrepi, ki bodo pripeljali do dviga podtalnice. Doslej je Drava po vseh posegih bila varovana normativno - na papirju. Zato je potrebno pristopiti k takšnemu varstvu in upravljanju, ki bo vključeval aktivni princip varovanja popularno imenovan naravovarstveni management. Možnost, ki jo ponuja eden največjih evropskih nara-

Moderno kmetovanje (Obrež, poletje 1993): Kjer je včasih bil gozd vaške skupnosti denacionalizirani vaščani hodijo krast na "kombinatovo" opustošeno njivo. V izsušeni pokrajini ob suši raste trava le še v neizravnani depresiji nekdajnega dravskega mrtvega rokava.

vovarstvenih projektov z nastajajočim (Med)Narodnim parkom Drava-Mura, ki bo povezoval ob rekah živeče narode in države, je v tem trenutku izjemno dobrodošla, če ne kar prepotrebna.

Nacionalni oz. naravni parki so lahko važen ekonomski in siceršnji dejavnik neke regije. Z njimi se razvija turistično zaledje. Prebivalstvo mora biti s cilji naravovarstva in možnostmi nadaljnega razvoja v parku dobro seznanjeno in vključeno v nadaljni razvoj. Temeljno vodilo takšnega parka v nasprotju s dosedanjimi posegi bo, da se proti volji ljudi ne sme početi ničesar. Naravni park Drava in njegove kvalitete so namreč odvisne prav od tistih, ki bodo z njim gospodarili. Brez sodelovanja posestnikov in tradicionalne nege površin bi se namreč zmanjšale tudi naravne vrednosti področja.

Občina Ptuj tako v prvi fazi že izvaja in intenzivno pripravlja prvi renaturacijski poseg v Krajinskem parku Šturmovci, ki se mu je pridružila tudi civilna iniciativa prebivalcev vasi Videm, s katerim bi na področju Šturmovcev dvignili podtalnico in preprečili nadaljni krajinski propad. Projekt, ki je zbudil tudi veliko zanimanje tujine je primer, kako vključiti in ustvariti naravni člen nadaljne ponudbe v širšem mednarodnem prostoru. S svojimi fantastičnimi 350 vrstami rastlin, 234 vrstami ptic in 27 vrstami kačjih pastirjev na tem največjem slovenskem otoku predstavljajo Šturmovci pomemben pokazatelj začetkov sonaravnega rabe in naravoslovnega turizma na področju slovenske subpanonske Drave.

Temeljna zahteva slovenskih ornitologov za ohranitev in kasnejšo renaturizacijo danes močno prizadetega fenomena rečne dinamike Drave je: **današnje geomorfološko rečno korito s pritoki se mora med obema terasama zavarovati s takojšnjim prenehanjem vseh naravi neprijaznih posegov. Strategi nadaljnega kmetijskega in drugega razvoja morajo med loko in intenzivnimi uporabnimi površinami poskrbeti za blažilno cono. Ta naj civilizacijski pritisk na**

PROJEKT: DRAVA

Še pred nekaj leti so njive bile v loki nepoznane. Kljub sorazmerno velikemu deležu njiv pa je pokrajina ohranila še veliko pokrajinsko in biološko pestrost: po čudežnem naključju je ušla melioracijam (Gradišča - haloški rob, pogled na dravsko loko med Vopošnico in Sigetom).

reko in loko ublaži. Obstoj dravske loke in seveda vseh slovenskih lok mora biti zagotovljen z najvišjo stopnjo varovanja zato, da bi ohranili enega najbogatejših nacionalnih in evropskih ekosistemov. Posebne podpore in olajšav pa morajo biti deležni ljudje, ki bodo, tako kot mnogi doslej, s prostorom ob Dravi ravnali kot s trajnostno vrednoto.

Ravnina je že od nekdaj godila širini duha. Drava je to skozi tisočletja omogočala in s svojimi danostmi izdatno bogatila. Da bi ohranili nekaj neponovljivega in obenem tudi prepotrebnega za obstoj premnogih organizmov in tukajšnjih ljudi je potrebno ozke kanale vseh vrst, ki so uničili in onečastili tok rodnosti, prepustiti čim skorajšnji pozabi. Uničiti dravsko loko je barbarstvo.

The project Preservation and protection of subpannonian Drava river in Slovenia is supported by a grant from The Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe, Budapest.

Projekt Ohranitev in zavarovanje slovenske subpanonske Drave podpira in financira Regionalni center za okolje za Srednjo in Vzhodno Evropo (REC) iz Budimpešte.

Vaša vprašanja, predloge in zahteve glede projekta pošljite s pripisom "Drava" pisno na naslov: Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije, Langusova 10, 6100 Ljubljana

Tekst in fotografije: B. Šumberger; Tisk: Tiskarna »Jože Moškrič«

DRUŠTVO ZA OPAZOVANJE
IN
PROUČEVANJE PTIC SLOVENIJE

REGIONALNI CENTER
ZA OKOLJE ZA SREDNJO
IN VZHODNO EVROPO

